

Schaarste in ontwikkelingslanden

Handel, groei, het schuldenprobleem, protectionisme en handelsliberalisatie

PROF. DR. L.B.M. MENNES*

In het algemeen wordt aangenomen dat internationale arbeidsverdeling en internationale handel een belangrijke bijdrage kunnen leveren tot economische groei in ontwikkelingslanden. De schuldenproblematiek van de ontwikkelingslanden en protectionistische tendensen in de wereldeconomie kunnen wat dit betreft echter belemmeringen opleveren. In dit artikel wordt de relatie tussen internationale handel en groei van ontwikkelingslanden nader bekeken. Uit verschillende studies blijkt dat handel tussen geïndustrialiseerde en ontwikkelingslanden voor de laatste inderdaad een „engine of growth” kan zijn. Tevens wordt besproken in hoeverre het schuldenvraagstuk en protectionistische neigingen greibelemmerend werken. Volgens de auteur zijn er geen overtuigende empirische aanwijzingen dat de recente stagnatie van de wereldhandel en de wereldproductie aan een toename van het protectionisme zou zijn te wijten. Wel zijn er aanwijzingen dat handelsliberalisatie belangrijk is voor het bevorderen van de groei van de wereldeconomie en dat dit positieve effecten heeft voor de ontwikkelingslanden.

Inleiding

Schaarste in ontwikkelingslanden kan worden vermindert door een grotere productie van goederen en diensten, met andere woorden door snellere economische groei. Groei in ontwikkelingslanden is afhankelijk van binnenlandse en externe factoren; onder deze laatste vallen de omvang, samenstelling en groei van de internationale handel, de wisselkoers, de ontwikkeling van de ruilvoet e.d. Bij de relatie handel-groei speelt ook de schuldenpositie van een land een rol. Immers, bij een snellere groei van de uitvoer komen meer buitenlandse valuta voor andere doeleinden dan aflossingen en interestbetalingen ter beschikking.

Het kan niet worden ontkend dat het de wereldeconomie in 1984 beter is gegaan. Volgens GATT is het volume van de wereldhandel in 1984 met 9 procent toegenomen 1). Het volume van de wereldproductie van fabriekaten nam met 6 procent toe; de groei van het bruto nationaal produkt van de geïndustrialiseerde landen bedroeg bijna 5 procent; het volume van de goedere uitvoer (exclusief olie) van de ontwikkelingslanden nam toe met 12 procent. Of dit herstel zich in 1985 en daarna voort zal zetten hangt in belangrijke mate af van de ontwikkelingen in de Verenigde Staten.

Voortzetting van het internationaal economisch herstel is ook in grote mate afhankelijk van ontwikkelingen in de handelspolitiek van vooral - maar niet uitsluitend - de geïndustrialiseerde landen. In dit opzicht is onlangs door een groep van zeven „eminent and independent persons” op verzoek van de GATT een aantal aanbevelingen geformuleerd die gebaseerd zijn op de volgende uitgangspunten: handel moet gebaseerd zijn op eerlijke concurrentie; handelspolitiek moet open en doorzichtig zijn; niet-discriminatie is de kern van het multilaterale handelsstelsel; handelspolitiek moet gebaseerd zijn op duidelijke en algemeen aanvaarde regels; handelspolitiek is slechts een component van economische politiek in het algemeen 2). In verband met het bovenstaande worden in dit artikel de volgende onderling samenhangende onderwerpen onder de loep genomen. Eerst komt aan de orde de relatie tussen internationale handel en groei van ontwikkelingslanden, alsmede de schuldenpositie van deze landen. Vervolgens de recente protectionistische tendensen en maatregelen. Besloten wordt met een bespreking van de mogelijkheden van een liberaler handelssysteem.

Handel en groei in ontwikkelingslanden

In zijn Nobelprijs-lezing besprak Sir Arthur Lewis in 1979 de vraag of de afhankelijkheidsrelatie tussen de groei in ontwikkelingslanden en die in geïndustrialiseerde landen - zoals die de laatste honderd jaar bestaan had - een onvermijdelijke was 3). Lewis kwam tot de conclusie dat het mogelijk was voor de ont-

wikkelingslanden om, ook onafhankelijk van de geïndustrialiseerde landen, een hoog groeitempo te bereiken en te handhaven. Om dit te bereiken zou het nodig zijn dat ontwikkelingslanden zich meer op hun eigen markten gingen richten. In een overzicht van de geschiedenis van economische groei in ontwikkelingslanden kwam Reynolds tot een zelfde conclusie als Lewis: vooral na 1945 is het de groei van productie en handel in de geïndustrialiseerde landen geweest die, meer dan welke andere factor dan ook, heeft bijgedragen tot de snelle groei van ontwikkelingslanden 4). Wel zijn er volgens Reynolds enkele uitzonderingsgevallen van landen waar de groei niet via uitvoer tot stand is gekomen.

Nadien heeft Riedel aangetoond dat het de vraag is of de groei in geïndustrialiseerde landen werkelijk de voornaamste drijfkracht is geweest voor uitvoer en groei van de ontwikkelingslanden, in de zin dat de economische relaties tussen beide landengroepen als eenvoudige mechanische verbanden zouden kunnen worden gedefinieerd 5). Riedel stelt dat in de afgelopen twintig jaren groei in de ontwikkelingslanden zeker ook via handel tot stand is gekomen, maar dat veranderingen in de samenstelling van het uitvoerpakket van deze landen min of meer een eind hebben gemaakt aan het mechanische verband dat vroeger kan hebben bestaan tussen uitvoergroei van ontwikkelingslanden en welvaart in de geïndustrialiseerde landen. Het zijn vooral aanbodfactoren en niet zozeer vraagfactoren die de uitvoerresultaten van ontwikkelingslanden tot stand hebben gebracht, vooral wat betreft fabriekaten. Om deze reden preferert Riedel de zienswijze van Kravis waarbij uitbreiding van de handel omschreven wordt als een „handmaiden of growth”, in plaats van als een „engine of growth” zoals door Lewis 6).

* Hoogleraar Ontwikkelingsprogrammering aan de Erasmus Universiteit Rotterdam directeur van het Nederlands Economisch Instituut. De auteur betuigt gaarne zijn dank jegens drs. J. Kol van de EUR voor commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

1) GATT, *GATT Focus*, januari - maart 1985.

2) GATT, *Trade policies for a better future*, Genève, maart 1985.

3) W.A. Lewis, The slowing down of the engine of growth, *The American Economic Review*, jg. 1970, nr. 4, september 1980, blz. 555 - 564.

4) Lloyd G. Reynolds, The spread of economic growth to the third world: 1850 - 1980, *The Journal of Economic Literature*, jg. 21, nr. 3, september 1983, blz. 941 - 980.

5) J. Riedel, Trade as the engine of growth in developing countries, revisited, *The Economic Journal*, jg. 94, nr. 373, maart 1984, blz. 56 - 73.

6) Irving B. Kravis, Trade as the handmaiden of growth: similarities between the nineteenth and the twentieth centuries, *The Economic Journal*, jg. 80, nr. 320, december 1970, blz. 850 - 872.

De meest gedetailleerde analyse van de relaties tussen de groei in ontwikkelingslanden en die in de geïndustrialiseerde landen is afkomstig van het IMF 7). In deze studie komen achtereenvolgens aan de orde: de relaties tussen enerzijds de groei van het bruto nationaal produkt in de geïndustrialiseerde landen en anderzijds de groei van hun invoer vanuit ontwikkelingslanden, de groei van de totale uitvoer van de ontwikkelingslanden en de groei van het bruto nationaal produkt van de ontwikkelingslanden. De conclusie is dat economische groei in de geïndustrialiseerde landen een belangrijk en positief effect heeft op economische groei in de ontwikkelingslanden, maar dat er geen sprake van is dat de ene grootheid de overwegende bepalende factor zou zijn van de andere. Verschillende andere factoren beïnvloeden de groei in de ontwikkelingslanden: de goederensamenstelling en het concurrentievermogen van hun uitvoer, het aandeel van hun uitvoer bestemd voor de geïndustrialiseerde landen, de handelsbelemmeringen van de geïndustrialiseerde landen, de beschikbaarheid en kosten van externe financiering, de hoeveelheid en kwaliteit van fysiek en menselijk kapitaal, de relaties tussen de voor uitvoer producerende sectoren en de sectoren die produceren voor binnenlands verbruik, en tot slot het economisch beleid in algemene zin dat zij voeren.

Ook vond het IMF dat de groei in de geïndustrialiseerde landen gedurende 1973 – 1980 een groter effect had op de groei van de ontwikkelingslanden dan tijdens de periode 1965 – 1972. Dit gold voor zowel de relatie tussen groei in de geïndustrialiseerde landen en groei van de uitvoer van ontwikkelingslanden als voor het verband tussen uitvoergroei van ontwikkelingslanden en hun reële inkomensgroei. Dit grotere effect gedurende de periode 1973 – 1980 bleek samen te hangen met de aanzienlijke toename van het aandeel van fabrikaten in de totale uitvoer van de ontwikkelingslanden.

De relatie tussen groei in ontwikkelingslanden, hun uitvoer en groei in de geïndustrialiseerde landen speelt ook een belangrijke rol in de scenario's betreffende de groei van de wereldeconomie tot 1995 zoals die zijn opgesteld door de Wereldbank 8). De door de Wereldbank geprojecteerde groei in de ontwikkelingslanden is jaarlijks 0,8 procent hoger volgens het z.g. „High case”-scenario dan volgens het „Low case”-scenario. Deze snellere groei in de ontwikkelingslanden is afhankelijk van hun uitvoermogelijkheden: een jaarlijkse groei van hun uitvoer van 6,4 procent volgens het „High case”-scenario, tegenover een jaarlijkse uitvoergroei van 4,7 procent in het „Low case”-scenario. Volgens de Wereldbank is het verschil tussen deze twee scenario's afhankelijk van de mate van economische groei in de geïndustrialiseerde landen.

Ook het IMF kwam in de *World Economic Outlook* van september 1984 tot de conclusie dat het economisch herstel in de geïndustrialiseerde landen een belangrijk effect begon te hebben op de ontwikkelingslanden, met name via vergrote uitvoer van deze laatste landen 9).

De relatie tussen uitvoer en economische groei van ontwikkelingslanden is het onderwerp geweest van verschillende empirische studies, waarbij in het algemeen een positief verband tussen deze twee grootheden kon worden vastgesteld 10). Onlangs heeft Hati Ram dit verband geanalyseerd voor twee opeenvolgende perioden afzonderlijk: 1960 – 1970 en 1970 – 1977, waarbij hij gebruik maakte van een steekproef van 73 ontwikkelingslanden 11). Het doel van dit onderzoek was tweevoudig: allereerst om na te gaan of het belang van uitvoer voor economische groei is toegenomen over de jaren zeventig; vervolgens om vast te stellen of het verband uitvoergroei ook opgaat voor de groep van lageinkomensontwikkelingslanden. Rams studie bevestigt dat goede uitvoerresultaten belangrijk zijn voor economische groei. Het blijkt bovendien dat het belang van uitvoer is toegenomen gedurende de jaren zeventig. Rams resultaten tonen ook aan dat in de periode 1960 – 1970 het effect van uitvoer op groei voor de lageinkomensontwikkelingslanden slechts gering was, maar dat voor de periode 1970 – 1977 dit effect voor deze groep van ontwikkelingslanden aanzienlijk is toegenomen en vrijwel van gelijke omvang is geworden als voor de overige ontwikkelingslanden.

Samenvattend kan men over het verband tussen groei in geïndustrialiseerde landen en groei in ontwikkelingslanden via internationale handel het volgende stellen. Er is geen sprake van een mechanisch verband tussen uitvoer van ontwikkelingslanden en

groei in geïndustrialiseerde landen; anderzijds kan handel – met de geïndustrialiseerde landen – een „engine of growth” zijn voor de ontwikkelingslanden.

Het schuldenprobleem

Wat is het belang van economische groei in de geïndustrialiseerde landen voor de oplossing van de schuldenproblematiek van de ontwikkelingslanden? Het is in dit opzicht opvallend dat gedurende de periode 1980 – 1983 – vóórdat het economisch herstel inzette – de Latijnsamerikaanse schuldenlanden hun handelsoverschot aanzienlijk verbeterden, maar vooral via het terugdringen van de invoer. De invoer van Brazilië, bij voorbeeld, daalde met 32 procent tussen 1980 en 1983. De invoer van Mexico verminderde in nog sterkere mate: een daling van 58 procent tussen 1980 en 1983. De Argentijnse invoer nam bijna even sterk af: met 57 procent over dezelfde periode 12).

Volgens de Wereldbank is de schuldenpositie van de ontwikkelingslanden in 1984 aanzienlijk verbeterd 13). Eind 1984 bedroeg de totale schuld van de ontwikkelingslanden \$ 895 mrd., een toename van slechts 6 procent ten opzichte van 1983. Deze toename blijkt geheel en al te bestaan uit lange-termijnschulden; er was zelfs sprake van een vermindering van de kortetermijnschulden, gedeeltelijk ten gevolge van de herstructurering van de looptijden van de bestaande schulden. Ook de betalingen voor interest en aflossingen namen in 1984 toe: \$ 92 mrd. tegenover \$ 85 mrd. in 1983. Het blijkt verder dat de handelsresultaten van de landen met aanzienlijke schulden in 1984 zodanig zijn dat gesproken kan worden van een verschuiving van het aanpassingsproces van deze landen van invoervermindering naar uitvoervergroting. De Wereldbank vermeldt ook dat herstructurering van schulden nu een algemeen aanvaarde rol speelt bij het verbeteren van de schuldenpositie van ontwikkelingslanden waarbij de voorwaarden van herstructurering in 1984 gemakkelijker waren dan in de twee voorafgaande jaren.

Over het ontstaan van het schuldenprobleem zijn de meningen enigszins verdeeld. Volgens William R. Cline van het Institute for International Economics waren vooral externe oorzaken debet aan de stijging van de omvang van de schulden van de ontwikkelingslanden tussen 1973 en 1982: de stijging van de olieprijs, de wereldeconomische recessie, de verslechtering van de ruilvoet, en de hoogte van de reële rentestand 14). Roberto Wiesner, het hoofd van het Western Hemisphere Department van het IMF, is daarentegen van mening dat de voornaamste reden van de schuldencrisis van de landen van het Westelijk halfrond ge-

7) Morris Goldstein en Mohsin S. Khan, *Effects of slowdown in industrial countries on growth in non-oil developing countries*, International Monetary Fund, Occasional Paper 12, Washington DC, augustus 1982.

8) The World Bank, *World Development Report 1984*, Oxford University Press, New York, 1984.

9) International Monetary Fund, *World Economic Outlook*, Washington DC, september 1984.

10) Michael Michaely, *Exports and growth: an empirical investigation*, *Journal of Development Economics*, jg. 4, nr. 1, maart 1977, blz. 49 – 53; Anne O. Krueger, *Foreign trade regimes and economic development: liberalization attempts and consequences*, National Bureau of Economic Research, Ballinger Publishing Company, Cambridge, Massachusetts, 1979, blz. 273 – 274; Bela Balassa, *Exports and economic growth: further evidence*, *Journal of Development Economics*, jg. 5, nr. 2, juni 1978, blz. 181 – 189; William G. Tyler, *Growth and export expansion in developing countries*, *Journal of Development Economics*, jg. 9, nr. 1, augustus 1981, blz. 121 – 130; Rostam M. Kavoussi, *Export expansion and economic growth: further empirical evidence*, *Journal of Development Economics*, jg. 14, nrs. 1 – 2, januari/februari 1984, blz. 241 – 250.

11) Hati Ram, *Exports and economic growth: some additional evidence*, *Economic Development and Cultural Change*, jg. 33, nr. 2, januari 1985, blz. 415 – 425.

12) Martin Feldstein, *From crisis to renewed growth*, *Challenge*, jg. 27, nr. 3, juli/augustus 1984, blz. 28.

13) World Bank, *World Debt Tables 1984 – 85*, Washington DC, 1985.

14) William R. Cline, *International debt and the stability of the world economy*, Policy Analyses in International Economics, nr. 4, Institute for International Economics, MIT Press, Cambridge/Londen, september 1983.

vormd wordt door hun fiscale tekorten 15). Volgens Wiesner was het voornaamste probleem dat buitensporige overheids- en particuliere bestedingen zonder veel moeite gefinancierd werden door gemakkelijk te verkrijgen binnenlandse en buitenlandse kredieten.

Deze mening was al eerder geformuleerd door een aantal vooraanstaande Amerikaanse economen, zoals o.a. Karl Brunner 16). Brunner c.s. waarschuwen vooral tegen oplossingen zoals in de vorm van een nieuwe wereldwijde inflatiegolf of via z.g. „bail-outs” – d.w.z. overneming van kredietrisico's door internationale financiële instellingen als het IMF of de BIS – waardoor de verliezen van de banken worden afgewenteld op de burgers van de crediteurlanden. Ook een permanente vergroting van de middelen van het IMF vinden zij in dit verband onjuist, daar de meeste problemen een tijdelijk karakter hebben. Met de opmerkingen van Brunner c.s. betreffende de vergroting van de quota van het IMF zijn weinigen het eens, zij het dat het Amerikaanse Ministerie van Financiën, de Treasury, de vergroting van 1983 voorlopig meer dan genoeg vindt 17).

Met betrekking tot de wijze van aanpak van de schuldenproblematiek van de ontwikkelingslanden heerste gedurende de vergaderingen van het Interim Committee en het Development Committee van april jl. een opvallende eensgezindheid: een benadering van geval tot geval en een aanpassingsbeleid gecombineerd met een financieringspakket gericht op meerjarige herstructurering van de betreffende schulden.

Deze eensgezindheid werd weer verstoord door een recente verklaring van de Cartagenagroep van elf Latijnsamerikaanse landen waarin werd opgeroepen tot een politieke dialoog met de geïndustrialiseerde landen om te komen tot permanente en duurzame oplossingen die verder reiken dan verlichting van de schuldenlasten via heronderhandelingen. Of deze oproep op belangrijke ondersteuning kan rekenen is te betwijfelen, gezien het commentaar van Paul Volcker, de voorzitter van de Federal Reserve, dat hij „wary” was van elk multilateraal initiatief en dat een politieke dialoog alleen maar zou leiden tot verstoringen van het normaal functioneren van het banksysteem 18).

Wat betreft het tijdelijk karakter van de schuldenproblematiek worden Brunner c.s. ondersteund door Cline die op basis van berekeningen door middel van een projectiemodel tot de conclusie komt dat de schuldenproblemen van de ontwikkelingslanden korte-termijnliquiditeitsproblemen zijn en geen solvabiliteitsproblemen 19). Cline's conclusies zijn gebaseerd op een aantal veronderstellingen zoals een gemiddelde jaarlijkse groei van de OECD-landen van minstens 3 procent, rentepercentages niet hoger dan 12,75 procent, geen toenemend protectionisme, geen verdere waardestijging van de dollar enz. Het blijkt echter dat deze conclusies vrij gevoelig zijn voor veranderingen in de veronderstellingen; in feite is er slechts sprake van een geringe marge tussen een beheersbare en een explosieve situatie wat betreft het schuldenvraagstuk 20). Het lijkt echter geen twijfel dat voldoende economische groei, met name in de geïndustrialiseerde landen, de meest essentiële voorwaarde is voor het oplossen van het schuldenvraagstuk van de ontwikkelingslanden. Een tweede belangrijke voorwaarde betreft het tegengaan van protectionistische tendensen.

Het nieuwe protectionisme

Of de aanzienlijke toeneming van protectionistische tendensen sinds het midden van de jaren zeventig heeft geresulteerd in een daadwerkelijke intensivering van protectionistische maatregelen is niet erg duidelijk. Zoals bekend vertoont het z.g. „nieuwe protectionisme” andere verschijningsvormen dan tarieven: subsidies, administratieve en technische belemmeringen en vrijwillige uitvoerbeperkingen. Het wordt gekarakteriseerd door ondoorzichtigheid, een verschuiving van nauwkeurige regels naar administratieve willekeur en een terugkeer van het bilateralisme. Opvallend is dat het nieuwe protectionisme in de geïndustrialiseerde landen veelal in dezelfde sectoren voorkomt: textiel en kleding, staal, televisietoestellen, schoeisel, scheepsbouw en auto's 21).

Hoewel protectionisme moeilijk te meten is, kwam het IMF tot de conclusie dat gedurende 1980 – 1982 meer en meer restrictieve maatregelen in de internationale handel tot stand waren gekomen, zowel in de industriële als in de landbouwsector 22).

Ook in 1983 was er een tendens om meer handelsbelemmeringen te creëren door middel van quota en overeenkomsten ter limitering van de import; tegelijkertijd namen de beperkingen in de vorm van belastingen, tarieven en maatregelen met betrekking tot de wisselkoers af – maar wel in mindere mate. Deze trend naar kwantitatieve beperkingen en quota was vooral merkbaar in de geïndustrialiseerde landen 23). Het IMF kwam onlangs tot een schatting dat in 1983 het aandeel van producten onderhevig aan enige handelsrestrictie, in het verbruik van fabrikaten in de VS en de Europese Gemeenschap ongeveer 30 procent bedroeg, terwijl dit percentage in 1980 nog 20 was 24).

Anderzijds zijn er duidelijke aanwijzingen dat de feitelijke protectie minder is toegenomen dan de neiging tot protectionisme 25). Bela Balassa en Carol Balassa komen in een recent overzicht van industriële protectie in geïndustrialiseerde landen tot de conclusie dat in tegenstelling tot tarifaire bescherming, non-tarifaire protectie inderdaad is toegenomen in de geïndustrialiseerde landen; na 1980 waren de betreffende maatregelen echter voornamelijk tegen andere geïndustrialiseerde landen gericht, terwijl de uitvoer van de ontwikkelingslanden veel minder de effecten daarvan ondervond 26).

Ook lijkt het alsof het effect van het nieuwe protectionisme op de wereldhandel en op de uitvoer van de ontwikkelingslanden niet groot is geweest. Volgens Bergsten en Cline hebben protectionistische druk noch maatregelen een belangrijk negatief effect op de wereldhandel gehad. Zij tonen aan dat de stagnatie in de groei van het volume van de wereldhandel en van het volume van de niet-olie invoer van de OECD-landen die in 1980 en 1981 plaatsvonden, volledig toegerekend kunnen worden aan de achteruitgang van de wereldeconomische groei 27).

In een samenvatting van een door de Wereldbank gecoördineerd onderzoekprogramma betreffende de gevolgen van de uitvoer van fabrikaten van ontwikkelingslanden op de markten van de geïndustrialiseerde landen merken Hughes en Waelbroeck op dat het feitelijk effect van het nieuwe protectionisme van de jaren zeventig niet zo groot blijkt te zijn als oorspronkelijk verwacht was 28). Ook Hughes en Krueger concluderen dat – in ieder geval in de jaren zeventig – protectionistische krachten niet sterk genoeg zijn geweest om te voorkomen dat ontwikkelingslanden met een open economie hun aandeel op de wereldmarkten aanzienlijk konden vergroten. Het blijft een open vraag of het deze landen zonder protectionistische tegenwerking nog beter zou zijn gegaan. Hughes en Krueger betwijfelen echter of,

15) Eduardo Wiesner, Latin American debt: lessons and pending issues, *The American Economic Review*, jg. 75, nr. 2, mei 1985, blz. 191 – 195.

16) P.D. van Loo (red.), *De internationale schulden crisis*, Rotterdamse Monetaire Studies, nr. 7, Rotterdam, 1983.

17) International Monetary Fund, *IMF Survey*, 15 april 1985, blz. 116 – 118.

18) *Financial Times*, 29 april 1985, blz. 2.

19) Cline, op.cit., 1983, blz. 44 – 73.

20) Peter G. Peterson, *Economic nationalism and international interdependence*, The 1984 Per Jacobsson Lecture, Washington DC, 1984, blz. 36 – 37.

21) C. Fred Bergsten en William R. Cline, *Trade policy in the 1980s*, Policy Analyses in International Economics, nr. 3, Institute for International Economics, Washington DC, 1982, blz. 16.

22) S.J. Anjaria, Z. Iqbal, N. Kirmani en L.L. Perez, *Developments in international trade policy*, International Monetary Fund, Occasional Paper, nr. 16, Washington DC, november 1982.

23) International Monetary Fund, *Annual report on exchange arrangements and exchange restrictions 1984*, Washington DC, 1984.

24) International Monetary Fund, *IMF Survey*, 18 februari 1985, blz. 50.

25) C. Fred Bergsten en William R. Cline, Trade policy in the 1980s: an overview, in: William R. Cline (red.), *Trade policy in the 1980s*, Institute for International Economics, Washington DC, 1983, hfst. 2, blz. 59 – 98.

26) Bela en Carol Balassa, Industrial protection in the developed countries, *The World Economy*, jg. 7, nr. 2, juni 1984, blz. 179 – 196.

27) Bergsten en Cline, op.cit., 1983, blz. 72 – 75.

28) Helen Hughes en Jean Waelbroeck, Can developing country exports keep growing in the 1980s?, *The World Economy*, jg. 4, nr. 2, juni 1981, blz. 127 – 147.

gegeven de relatief geringe werkloosheid in deze landen, snellere groei mogelijk zou zijn geweest 29).

Tot een soortgelijke conclusie komt ook Balassa bij het analyseren van de vooruitzichten voor de handelsrelaties tussen de geïndustrialiseerde landen en de ontwikkelingslanden: de vermindering van de groei van de invoer van fabrieken vanuit de ontwikkelingslanden moet veeleer worden toegerekend aan de verminderde groei in de geïndustrialiseerde landen dan aan toegenomen protectie 30).

Is het nu juist om te concluderen dat het nieuwe protectionisme geen reden tot bezorgheid hoeft te vormen? Volgens Corden zijn er drie overwegingen om deze vraag negatief te beantwoorden 31). Allereerst is het te verwachten dat de negatieve effecten van verminderde investeringen in op export gerichte activiteiten eerst later optreden. Ten tweede is het zeer wel mogelijk dat ondanks dat de wereldhandel niet of nauwelijks is afgenomen, het wereldhandelspatroon wel ernstig verstoord is. Ten derde, zonder de recente protectionistische tendensen zou de wereldhandel veel sneller zijn gegroeid dan de wereldproductie, zodat de mogelijkheden voor groei door uitvoer verkleind zijn.

Cordens laatste overweging wordt bevestigd door berekeningen van de GATT waaruit naar voren komt dat de groei van de wereldhandel in 1984 minder snel was dan die tijdens het economisch herstel in 1968, en ongeveer even snel als die gedurende de opleving in 1976. Volgens de GATT nam de groei van de wereldhandel vergeleken met de groei van de wereldproductie minder snel toe tussen 1979 en 1984 dan in de perioden 1964 – 1973 en 1973 – 1979; dit geldt niet voor de handel in fabrieken, die vergeleken met de wereldproductie in alle drie perioden ongeveer even snel groeide 32).

De effecten van handelsliberalisatie

Welke gevolgen zal handelsliberalisatie met zich meebrengen voor de wereldeconomie en voor de ontwikkelingslanden? Voordat op deze vraag wordt ingegaan wordt eerst de huidige structuur van protectie besproken. In zijn studie over handelsbelemmeringen ten opzichte van ontwikkelingslanden berekent Alexander Yeats dat zowel vóór als ná de Kennedy-ronde (1964 – 1967) de nominale en effectieve tarieven in de VS, de Europese Gemeenschap en Japan hoger waren voor produkten van belang voor ontwikkelingslanden dan de overeenkomstige tarieven op industriële goederen afkomstig uit geïndustrialiseerde landen; ook bleek het dat de goederen van belang voor de ontwikkelingslanden minder van de tariefsverlagingen van de Kennedy-ronde profiteerden dan de handelsstromen tussen de geïndustrialiseerde landen 33). Yeats komt tot de conclusie dat na de Kennedy-ronde de effectieve protectie in de geïndustrialiseerde landen van een zodanige orde van grootte was – de mediaan van de effectieve protectiepercentages was gelijk aan 18-45 procent – dat kan worden gesproken van een aanzienlijke barrière met betrekking tot de vestiging of de groei van verwerkende industrieën in ontwikkelingslanden. Ten slotte worden, volgens Yeats, non-tarifaire handelsbelemmeringen vooral aangewend bij produkten waarin ontwikkelingslanden comparatieve voordelen hebben of beginnen te krijgen.

Yeats' bevindingen komen niet overeen met die van Michaely, die tot de conclusie komt dat de structuur van de handelsbelemmeringen in de geïndustrialiseerde landen, zoals die na de Kennedy-ronde was, d.w.z. de hoogte van nominale tarieven, van effectieve tarieven en van non-tarifaire belemmeringen, niet discrimineerde ten nadele of ten gunste van de uitvoer van ontwikkelingslanden 34). Michaely verwacht overigens dat in de toekomst wel degelijk van discriminatie tegen de uitvoer van ontwikkelingslanden sprake zal zijn.

Recente schattingen van de hand van Balassa laten zien dat in de geïndustrialiseerde landen de huidige tarieven op fabrieken ingevoerd vanuit de ontwikkelingslanden hoger zijn dan de gemiddelde tarieven 35). De betreffende cijfers zijn 9 en 7 procent in de VS, 7 en 6 procent in de Europese Gemeenschap, en 7 en 5 procent in Japan. Bovendien is er in de geïndustrialiseerde landen een grotere frequentie van relatief hoge tarieven op de invoer van fabrieken vanuit ontwikkelingslanden dan op de totale invoer van fabrieken. Zo hebben in de VS tarieven van 10 procent of hoger, betrekking op 20 procent van de invoer van fabrieken vanuit ontwikkelingslanden, en op 9 procent van de totale fabriekeninvoer. Voor de Europese Gemeenschap zijn deze percentages 12 en 6; voor Japan 18 en 13. Ook Balassa komt tot de conclusie dat in de geïndustrialiseerde landen een hoge mate van effectieve protectie van verwerkende industrieën aanwezig is.

Wat betreft de internationale handel in landbouwprodukten, kan gesteld worden dat deze nooit volgens regels van de GATT heeft plaatsgevonden. Oorspronkelijk was dit ten gevolge van de nationale landbouwprogramma's in de geïndustrialiseerde landen. Tegenwoordig, echter, is de handel in landbouwprodukten nog minder gebaseerd op het principe van vrijhandel ten gevolge van de in belang toenemende rol van landen die via overheidsinstellingen landbouwprodukten verkopen of importeren 36). Anderzijds is het GATT Committee on Trade in Agriculture er onlangs in geslaagd om een aantal aanbevelingen te formuleren met het doel een grotere liberalisatie in de handel in landbouwprodukten tot stand te brengen en deze handel meer volgens vastgestelde regels te doen verlopen. Deze aanbevelingen zijn door de „Contracting Parties” overgenomen; voor resultaten zal men moeten wachten tot de volgende zitting van de „Contracting Parties”.

Terugkomend op de welvaartseffecten van het afschaffen van protectie, de meeste studies op dit terrein blijken als resultaat op te leveren dat deze effecten relatief gering zijn vergeleken met de effecten die het gevolg zijn van andere wijzigingen in economische politiek, bij voorbeeld met betrekking tot belastingen 37). Dit hangt samen met het feit dat handelsbelemmeringen een relatief klein deel van de nationale economie beïnvloeden; indien deze belemmeringen bovendien relatief klein zijn, dan kunnen relatief geringe effecten worden verwacht.

Wat betreft de welvaartseffecten bij volledige handelsliberalisatie in alle landen, heeft Whalley in een recente studie berekend dat in dat geval het wereldinkomen met iets meer dan 0,4 procent zou toenemen. Volgens Whalley's analyse zou dan echter een herverdeling van het wereldinkomen van ontwikkelingslanden naar geïndustrialiseerde landen tot stand komen, waarbij het inkomen van de ontwikkelingslanden zelfs met ongeveer 3,3 procent zou afnemen 38). Een dergelijk resultaat hangt samen met de ruilvoetverslechtering van de ontwikkelingslanden welke van algemene handelsliberalisatie te verwachten is. In een eerdere studie, echter, hadden Brown en Whalley andere resultaten verkregen, met name wat betreft de herverdeling van het wereldinkomen: volledige handelsliberalisatie in alle landen zou leiden tot – relatief geringe – inkomensstijgingen in zowel de ontwikkelingslanden als de geïndustrialiseerde landen 39).

In geval van een eenzijdige afschaffing van handelsbelemmeringen, alleen door de geïndustrialiseerde landen, kunnen de welvaartseffecten, met name voor de ontwikkelingslanden, wat groter zijn.

Dit komt nog niet zo duidelijk naar voren in de recente studie van Deardoff en Stern, waarin deze auteurs berekenen dat een volledige afschaffing van alle tarieven zoals die na de Tokio-ronde nog bestaan, zou resulteren in een toename van de wereldhandel met 3,8 procent met nauwelijks enig effect op de uitvoer

29) Helen Hughes en Anne O. Krueger, Effects of protection in developed countries on developing countries' exports of manufactures, in: R. Baldwin en Anne O. Krueger (red.), *The structure and evolution of recent US trade policies*, University of Chicago Press, 1983, blz. 389 – 423.

30) Bela Balassa, *Trade between developed and developing countries: the decade ahead*, OECD Economic Studies, nr. 3, herfst 1984, blz. 7 – 25.

31) W.M. Corden, *The revival of protectionism*, Group of Thirty, New York, 1984, blz. 23 – 25.

32) GATT, *Press Release GATT/1371*, Genève, 21 maart 1985.

33) Alexander J. Yeats, *Trade barriers facing developing countries*, Macmillan, Londen, 1979, hfst. 4 en 5.

34) Michael Michaely, *Trade, income levels and dependence*, Studies in International Economics, jg. 8, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1984, hfst. 10.

35) Balassa, op.cit., 1984, blz. 9.

36) Dale E. Hathaway, Agricultural trade policy for the 1980s, in: Cline (red.), op.cit., 1983, hfst. 13, blz. 435 – 454.

37) John B. Shoven en John Walley, Applied general-equilibrium models of taxation and international trade: an introduction and survey, *Journal of Economic Literature*, jg. 22, nr. 3, september 1984, blz. 1007 – 1051.

38) John Whalley, The North-South debate and the terms of trade: an applied general equilibrium approach, *The Review of Economics and Statistics*, jg. 66, nr. 2, mei 1984, blz. 224 – 234.

39) F. Brown en J. Whalley, General equilibrium evaluations of tariff-cutting proposals in the Tokyo Round and comparisons with more extensive liberalisation of world trade, *The Economic Journal*, jg. 90, nr. 360, december 1980, blz. 838 – 866.

van de ontwikkelingslanden 40). Deardorff en Stern benadrukken wel dat deze resultaten het gevolg zijn van het feit dat de betreffende tarieven al laag zijn en dat de effecten veel omvangrijker zouden zijn indien ook non-tarifaire belemmeringen zouden worden afgeschaft.

Dit laatste zou dan overeenkomen met de resultaten van een recente IMF-studie waarin berekend wordt dat een volledige afschaffing van invoerrestricties (inclusief non-tarifaire belemmeringen) in de geïndustrialiseerde landen voor zeven categorieën van landbouwproducten en fabrikaten zou leiden tot een aanzienlijke toename van de uitvoer van de ontwikkelingslanden 41). Afhankelijk van de betreffende aanbodelasticiteiten zou deze uitvoer met 5-10 procent kunnen toenemen. Ook Whalley komt in zijn eerder genoemde studie tot de conclusie dat het eenzijdig opheffen van protectie in de geïndustrialiseerde landen belangrijk positieve effecten voor de ontwikkelingslanden kan hebben: een jaarlijkse welvaartstoename in de ontwikkelingslanden ten bedrage van \$ 30 miljard in prijzen van 1977, hetgeen overeenkomt met 2,5 procent van het 1977 bruto nationaal produkt van de ontwikkelingslanden 42).

In een commentaar op de studie van Deardorff/Stern bracht Balassa naar voren dat tariefprotectie in de geïndustrialiseerde landen in werkelijkheid twee keer zo hoog is als is aangenomen door de betreffende auteurs, en dat deze bovendien de aanbodelasticiteit van de uitvoer van ontwikkelingslanden aanzienlijk hadden onderschat 43). Bovendien merkte Balassa op dat in het Deardorff/Stern-model geen rekening wordt gehouden met het verschijnsel van handel in gedifferentieerde producten in de vorm van intra-industriële specialisatie. Dit leidt volgens Balassa tot een onderschatting van de baten die de ontwikkelingslanden kunnen verkrijgen in geval van afschaffing van de tarieven in de geïndustrialiseerde landen. Vanzelfsprekend zouden additionele baten verkregen kunnen worden indien ook de non-tarifaire belemmeringen zouden worden opgeheven. De juistheid van Balassa's laatste opmerkingen is onlangs bevestigd in een interessante studie van Richard Harris, die een empirisch algemeen evenwichtsmodel presenteert van een kleine, open economie waarin een deel van de sectoren gekenmerkt wordt door het ontbreken van perfecte concurrentie. In deze sectoren wordt rekening gehouden met een aantal aspecten van de industriële organisatie zoals schaalvoordelen, produktdifferentiatie en

prijzzettende ondernemers 44). Met dit model werden enige simulaties uitgevoerd met betrekking tot de effecten van handelsliberalisatie. Vervolgens zijn deze resultaten vergeleken met die van een model gekenmerkt door perfecte concurrentie, waarbij gebruik werd gemaakt van dezelfde data. De voornaamste conclusie is dat in het zogenaamde industriële organisatie-model de geraamde welvaartseffecten ten gevolge van handelsliberalisatie aanzienlijk zijn: ongeveer vier keer zo groot als het overeenkomstige effect berekend via het zogenaamde concurrentiemodel. Verder blijkt in het door Harris gepresenteerde industriële organisatie-model intra-industriële aanpassing inderdaad een belangrijke wijze van allocatie van factoren te zijn.

Op basis van dit overzicht van de effecten van enerzijds protectionisme en anderzijds handelsliberalisatie kan men tot de volgende paradoxale conclusies komen. Er zijn tot nu toe geen overtuigende empirische aanwijzingen dat protectionistische tendensen en acties belangrijke factoren zijn geweest bij het ontstaan van de recente stagnatie van de wereldhandel en -productie. Anderzijds zijn er aanwijzingen dat handelsliberalisatie een belangrijke rol kan spelen bij het bevorderen van de groei van de wereld economie en van de ontwikkelingslanden; eenzijdige handelsliberalisatie door de geïndustrialiseerde landen kan belangrijke positieve effecten hebben voor de ontwikkelingslanden.

L.B.M. Mennes

40) Alan V. Deardorff en Robert M. Stern, The economic effects of complete elimination of Post-Tokyo Round tariffs, in: Cline (red.), op.cit., 1983, hfst.20, blz. 673 - 710.

41) Naheed Kirmani, Luigi Molajoni en Thomas Mayer, Effects of increased market access on exports of developing countries, *Staff Papers*, International Monetary Fund, jg. 31, nr. 4, december 1984, blz. 661 - 684.

42) Whalley, op.cit., 1984, blz. 231.

43) Bela Balassa, Comments, in: Cline (red.), op.cit., 1983, hfst. 17 - 20, blz. 711 - 722.

44) Richard Harris, Applied general equilibrium analysis of small open economies with scale economies and imperfect competition, *The American Economic Review*, jg. 74, nr. 5, december 1984, blz. 1016 - 1032.